

ROMAN OSSOWSKI

Bydgoszcz

MOŻLIWOŚCI ZASTOSOWANIA DIAGNOZY OBRAZU WŁASNEJ SYTUACJI DLA
CEŁOW PORADNICTWA ŻYCIA

Problem

Poradnictwo życia, aczkolwiek jest przedmiotem coraz żywszego zainteresowania zwłaszcza ze strony psychologów, lekarzy i pedagogów, nie posiadało dotąd głębszej podbudowy teoretycznej oraz nie przebiegało w oparciu o wypracowane metody. Psycholodzy, pedagodzy, czy lekarze wchodzą w interakcje z człowiekiem, który nie może poradzić sobie ze swoimi problemami. Stają oni przeto przed pytaniem - co **uczynić**, aby człowiek jako podmiot swoich czynności podjął decyzje wychodzące naprzeciw własnym **najgłębszym** pragnieniom, decyzje przynoszące ulgę własnym cierpieniom. Doświadczeni terapeuci zdają sobie sprawę z tego, że nie można człowiekowi wskazać drogi postępowania, nakłonić, nakazać, lecz trzeba być katalizatorem przemian zachodzących w samym podmiocie. Zarysowuje się więc problem stosunku terapeuty do pacjenta.

Inny problem poradnictwa życia wiąże się z jego celami, których musi być **świadomy** zwłaszcza terapeuta. Wymaga to od niego przyjęcia określonej koncepcji człowieka - człowieka zależnego, stworzonego przez psychoanalitików, człowieka reaktywnego, nakreślonego przez behawiorystów lub człowieka samodzielnego tworzonego przez nurt poznawczy we współczesnej psychologii.

Dążeniem terapeutów **representujących** nurt poznawczy w psychologii jest wypracowanie koncepcji poradnictwa życia, które byłoby następstwem traktowania człowieka, jako istoty biopsychospołecznej, aktywnie rozwiązującej osobiste problemy. W powyższym stwierdzeniu zawarta jest koncepcja człowieka nie nastawionego na dobrostan psychifizyczny lecz na rozwój .

Kolejnym problemem poradnictwa życia jest przyjęcie określonej teorii osobowości, stanowiącej podstawę do wyprowadzenia szeregu dyrektyw instrumentalnych co do celów poradnictwa życia i strategii ich realizacji. Mało inspirujące są tu teorie typologiczne, czy teorie cech, wszak są one statyczne. Natomiast teorie dynamiczne, a zwłaszcza ujmujące istotę ludzką w relacji "ja - świat", "ja - ty", "ja - my" mogą okazać się bardzo cenne.

Badania prowadzone przez Zakład Psychologii WSP w Bydgoszczy nad psychologiczną wersją poradnictwa życia, doprowadziły do przyjęcia pewnych założeń, co do poruszonych wyżej problemów.

H. Kaja uważa, że teoria poradnictwa życia powinna spełniać następujące warunki:

- winna wynikać z określonej koncepcji osobowości, a więc umożliwiać interpretację, wyjaśnianie i przewidywanie ludzkich zachowań,
- w systemie podstawowych kategorii pojęciowych, teorii powinno znajdować się życie,
- pojęcie życia winno być w tej teorii odniesione do poglądu na świat, rozumienie życia i jego sensu, a więc teoria osobowości powinna należeć do tzw. grupy poznawczych teorii osobowości,
- winna zawierać możliwości rozpatrywania wszystkich problemów człowieka wynikających z faktu jego aktywności w świecie przyrodniczym i społecznym /problemów moralnych, ideologicznych, problemów trudnych o charakterze zadaniowym itp./,
- winna zawierać podbudowę metafizyczną oraz sprecyzowaną koncepcję antropologii filozoficznej; podbudowa ta musi być zgodna z założeniami przyjmowanej u nas teorii wychowania. Podobnie cele poradnictwa życia określa A. Klimentowski¹.

W dalszych rozważaniach H. Kaja i A. Klimentowski zakładają, że najbardziej adekwatne warunki te spełniają rozważania na temat osobowości prowadzone przez W. Szewczuka. Sprowadzając życie do samoregulacji wyznaczonej przez standardy, które determinują cele życia, W. Szewczuk przyjmuje, że cele życia są oparte na poznaniu rzeczywistości. W następstwie poznania rze-

czywistości tworzy się pogląd na świat, system wartości oraz cele życiowe². Dlatego też przed poradnictwem życia należy - zdaniem H. Kaji - postawić następujące zadania:

- określenie dążeń osoby radzącej się na tle dążeń zrealizowanych,
- określenie środków realizacji tych dążeń,
- doprowadzenie osoby radzącej się do właściwego ustosunkowania się wobec innych,
- doprowadzenie osoby radzącej się do właściwego stosunku wobec życia i siebie³.

Wykonanie powyższych zadań nakreślonych przez poradnictwo życia, wymaga rozważenia niektórych istotnych problemów związanych z diagnozą sytuacji człowieka, który jest uwikłany w toczące się życie społeczne. Zadaniem poradnictwa życia jest przyczynienie się do szczęścia człowieka żyjącego wśród ludzi. Osobiste szczęście człowieka musi też, co warto podkreślić, uwzględniać dobro innych, społeczny pożytek. Dlatego punktem wyjścia poradnictwa życia musi być odpowiedź na pytanie: jakie wartości preferuje człowiek, czy jego możliwości są dostosowane do wartości /aspiracje do możliwości/, czy uznawany system wartości może przyczynić się do dobra i szczęścia jednostki oraz poprawienia własnego autoportretu, czy preferowany system wartości jest pożyteczny ze względu na społeczne dobro. Są to pytania nad wyraz trudne nie tylko ze względu na sformułowanie trafnej odpowiedzi - jak być powinno, która winna być udziałem wspólnych rozważań terapeuty i pacjenta, ale również i ze względów diagnostycznych, tzn. w jaki sposób odpowiedzieć na postawione pytania w sensie j a k j e s t.

W dalszych rozważaniach omówione zostaną możliwości pomiaru obrazu własnej sytuacji dla celów poradnictwa życia, tj. dla diagnozy sytuacji człowieka uwikłanego w życie społeczne oraz dla opracowania nowych technik regulowania przez podmiot swoich stosunków z otoczeniem.

Sytuacja człowieka jako ważna kategoria pojęciowa teorii poradnictwa życia

Aby dokonać pomiaru obrazu własnej sytuacji należy przyjąć określoną koncepcję teoretyczną obrazu własnej sytuacji - określić jej treść, zakres i strukturę. Za szczególnie przydatną w tym względzie należy uznać koncepcję sytuacji w ujęciu T. Tomaszewskiego. Autor zdecydowanie odcina się od behawioralnego rozumienia sytuacji jako układu bodźców i uważa, że "/.../ opisując sytuację musimy uwzględnić zarówno jej aspekt b o d ź c o w y /stymulacyjny/, tzn. pamiętać, że sytuacja jest źródłem bodźców, które oddziałują na człowieka, jak i jej aspekt z a d a n i o w y, to znaczy pamiętać, że sytuacja jest polem, w którym człowiek rozwija jakąś działalność, realizując określone zadania"⁴. Jest to jedna z najważniejszych też koncepcji sytuacji. Rozwijając tę tezę dalej T. Tomaszewski mówi, że człowiek posiada pewne wzorce stanów pożądaných, sytuacji pomysłnych i dąży poprzez własną aktywność do przekształcenia sytuacji istniejącej w sytuację pożądaną. Z powyższego związku wynikają pewne następstwa co do sposobu percypowania, interpretowania i reagowania przez podmiot na napływające bodźce, informacje.

"Utrzymywanie się w świadomości człowieka - pisze T. Tomaszewski - związku między stanem docelowym a stanem wyjściowym umożliwia jednolitą interpretację zdarzeń następujących po ukształtowaniu się zadania i działających na człowieka, który je wykonuje, jako bodźce. Ta jednolita interpretacja bodźców sprawia, że wywołują one nie przypadkowe i chaotyczne reakcje człowieka, lecz reakcje uporządkowane odpowiednio do zadania. Osiągnięcie sytuacji końcowej nie jest przypadkowym skutkiem przypadkowych reakcji lecz zamierzonym wynikiem celowej działalności"⁵.

Z aspektu bodźcowego i zadaniowego sytuacji człowieka wynikają dwa następstwa, które można wyrazić w dwu stwierdzeniach. Po pierwsze, "człowiek jako podmiot sytuacji sam jest również jednym z elementów swojej sytuacji, a więc, że jego sytuacja jest określona zarówno przez cechy i stany elementów jego otoczenia, jak i przez cechy i stany jego samego"⁶. Dlatego tylko sytuacjom możemy nadawać takie przymiotniki, jak "pomyślna" lub "niepomyślna", "łatwa" lub "trudna", "stresowa", "przyjemna" lub

"przykra", "ujemna" lub "niejasna" itp.⁷ Każda sytuacja może być rozpatrywana tylko ze względu na określoną aktywność podmiotu, a nie obiektywnie, niezależnie od podmiotu. Po drugie, ponieważ określone zdarzenia, bodźce z otoczenia są percypowane przez podmiot ze względu na wykonywane przez niego zadania, i w zależności od tego podmiot reaguje na te zdarzenia bądź nie, należy przywiązywać wielką wagę do **z n a c z e n i a** określonych zdarzeń dla aktywnego podmiotu. Te same zdarzenia w różnych sytuacjach mają zupełnie odmienny sens. Dla ilustracji powyższych prawidłowości można dokonać opisu zachowania się ucznia uzyskującego na lekcjach głównie oceny bardzo dobre. Dla niego ocena dobra jest niekiedy ciężkim i przykrym przeżyciem. Z kolei, jeśli uczeń uzyskuje często oceny negatywne, otrzyma ocenę dostateczną oraz wyrażone zostanie względem niego werbalne uznanie ze strony nauczyciela, to ta sytuacja może być dla niego sytuacją bardzo przyjemną. Inny przykład: spóźnienie się do autobusu ma inne znaczenie dla osoby udającej się w dalszą podróż i spieszącej się na dworzec, a zgoła odmienne dla osoby udającej się do parku wypoczynkowego.

Z przedstawionej koncepcji rozumienia sytuacji wynikają pewne wnioski dla teorii poradnictwa życia.

1. Dla pełnego opisu sytuacji człowieka należy dokonać **o p i s u** układu ważności celów i zadań życiowych, i dopiero w tym kontekście można dokonać oceny znaczenia różnych elementów środowiska i specyfiki jego wpływu na poszczególne jednostki. Okazywanie jednostce jej małej wartości i społecznej przydatności może być przez nią odzwierciedlane jako sytuacja krańcowej presji życiowej, jeśli w jej systemie wartości oceny innych stanowią bardzo istotną wartość; opisana sytuacja natomiast będzie normalna dla człowieka u którego poczucie własnej wartości kształtuje się głównie w oparciu o to, co posiada w sensie materialnym. Sytuacje mogą mieć dla podmiotu różne znaczenie, zależy od tego, na jakich przesłankach człowiek buduje poczucie własnej wartości i jaka jest jego indywidualna hierarchia ważności celów życiowych. Niekiedy nawet niepełnosprawność człowieka może mieć pozytywne psychologiczne znaczenie, jeśli jest ona źródłem wartościowej społecznej motywacji. Na przykład trudno

odpowiedzieć na pytanie, czy starożytny poeta Homer był wielkim poetą dlatego, że był niewidomym, czy mimo to, że był niewidomym. W świetle zwłaszcza kompleksu niższości Adlera należałoby sądzić, że był wielki bo kompensował swoje braki. Nie można jednak tego stanowiska w pełni podzielić. Przykładów można by przytoczyć wiele. przytoczyć wiele.

2. W procesie badawczym należy dokonać oceny struktury i układu ważności celów życia i dopiero w tym kontekście rozważyć, czy wynikające stąd istniejące sytuacje podmiot może przekształcić w istniejących warunkach i za pomocą posiadanych umiejętności w sytuacje pożądane. Ocena tej relacji stanowi podstawę udzielenia porady życiowej, a jednocześnie pomaga w osiągnięciu przez podmiot stanu, w którym będzie mógł sytuację istniejącą przekształcić w sytuację pożądaną.

3. Z przyjętej koncepcji rozumienia sytuacji wynikają nader ważne wnioski odnośnie celów poradnictwa życia. Jego celem winno być:

Po pierwsze - uczenie czynności, za pomocą których jednostka mogłaby przekształcić sytuacje istniejące w sytuacje pożądane. Do realizacji tego celu konieczna jest dogłębna znajomość literatury odnośnie teorii czynności⁸. Na przykład, prowadząc analizę czynności z punktu widzenia jego struktury i biorąc pod uwagę warunki przedmiotowe i podmiotowe można ocenić zasadność takiej a nie innej struktury czynności. W każdej czynności można wyróżnić podstawowe procesy składowe:

- 1/ procesy "na wejściu" polegające na odbiorze informacji /odpowiadają im czynności orientacyjne/,
- 2/ procesy centralne, polegające na przetworzeniu informacji /odpowiadają im czynności decyzyjne/,
- 3/ procesy "na wyjściu" polegające na przekazaniu informacji /odpowiadają im czynności wykonawcze/⁹.

W poradnictwie życia należy uczyć dwu rodzajów czynności w oparciu o istniejące warunki przedmiotowe i podmiotowe. Należy uczyć nawyków przydatnych w sytuacjach stereotypowych oraz ścieżek preparacyjnych, które umożliwiłyby konstruowanie

nowych niestereotypowych czynności, stosownie do zaistniałych sytuacji. Uczymy nie tylko algorytmów ale i metod heurystycznych.

T. Tomaszewski przeprowadził w swoich pracach teoretycznych funkcjonalną, podmiotową i przedmiotową strukturę czynności. Składają się one na opis jakościowy czynności. Warto dodać, że autor przeprowadził też formalną analizę czynności, wyróżniając strukturę szeregową, alternatywną, hierarchiczną i cykliczną. Wszystkie wyróżnione sposoby analizy konkretnych czynności umożliwiają uświadomienie, jak często w ludzkim zachowaniu są operacje zbędne, nieskuteczne, a nawet przeciwnie skuteczne. Jeśli pragniemy, aby proces regulacji stosunków jednostki z otoczeniem był satysfakcjonujący dla podmiotu i pożyteczny społecznie, to dążymy poprzez poradnictwo życia do podniesienia jego skuteczności i efektywności. Skuteczne i efektywne czynności są w tym ujęciu instrumentem przekształcania sytuacji istniejących w sytuacje pożądane.

Po drugie - celem poradnictwa życia - winno być uczenie właściwej i trafnej percepcji warunków podmiotowych /oceny swoich właściwości psychofizycznych, swojej przydatności do realizacji określonych czynności np. zawodowych/ i warunków przedmiotowych /obiektów społecznych, tj. ludzi i obiektów fizycznych, np. maszyny, urządzenia, bariery architektoniczne, warunki pracy w fabryce itp./ ponieważ ich prawidłowe odzwierciedlenie i ocena umożliwia podjęcie najbardziej trafnej decyzji, co do zaprogramowania struktury czynności, jako instrumentu przekształcenia sytuacji istniejącej w pożądaną. "Czynności - pisze T. Tomaszewski - będące w istocie swojej procesem regulowania wzajemnych stosunków między podmiotem a jego otoczeniem mają charakter przedmiotowy. Wykonywane są przez podmiot o określonych cechach, skierowane są na przedmioty o określonych cechach i odbywają się w warunkach, które również posiadają określone właściwości"¹⁰. Autor w tym stwierdzeniu ukazał współzależność między warunkami podmiotowymi, cechami przedmiotów, na które są skierowane operacje rozumiane jako elementy składowe czynności oraz warunki przedmiotowe, które

trzeba uwzględnić tworząc program czynności. Na przykład struktura czynności orientowania się w otoczeniu inwalidy wzroku jest inna w porównaniu z widzącym /odmienne warunki podmiotowe/. Struktura czynności osoby udającej się pieszo np. na dworzec PKP jest odmienna w stosunku do osoby, która może skorzystać, do tego samego celu, ze środków masowej komunikacji. Także struktura czynności cieśli jest inna kiedy przedmiotem obróbki jest drewno suche a nie mokre, świerk a nie dąb. Im w wyższym stopniu uwzględnimy różne aspekty warunków, tym skuteczniej będzie osiągnięty cel czynności.

Po trzecie - w przypadku nierealnych do likwidacji rozbieżności między sytuacjami istniejącymi a sytuacjami pożądanymi, należy w procesie poradnictwa życia wpływać na zmianę układu ważności celów życiowych. Powoduje to, w przypadku powodzenia poradnictwa, znalezienie się człowieka w zupełnie odmiennych sytuacjach. Można ten aspekt celu poradnictwa wyrazić w słowach: "Sięgaj zawsze jak możesz najwyżej. Ale gdy walczysz na próżno - zstąp niżej"¹¹.

Jakże często ludzie cierpią i nie mają poczucia szczęścia tylko dlatego, że ich aspiracje życiowe nie są dostosowane do własnych możliwości do warunków, na które są często "skazani". Wielką mądrością człowieka jest zatem zdolność rozważenia swoich aktywów, zalet i w oparciu o nie-stworzenie koncepcji sensu własnego życia i samourzeczywistnienia się. Pacjenta w toku poradnictwa należy nauczyć koncentrowania się na tym co posiada, na pozytywach, a nie na brakach. Jest to uczenie percepcji i oceny własnej sytuacji istniejącej, a jednocześnie tworzenie wizji sytuacji pożądanej, ale realnej do osiągnięcia.

Znaczenie diagnozy obrazu własnej sytuacji

Z przedstawiony wyżej rozważań wokół pojęcia sytuacji człowieka, wyprowadzono pewne następstwa co do kierunków oddziaływania na pacjenta w toku poradnictwa życia. Jednakże podstawą osiągnięcia nakreślonych wyżej celów poradnictwa życia jest postawienie trafnej diagnozy obrazu własnej sytuacji danej jednostki.

Obraz własnej sytuacji i jego diagnoza budzi coraz większe zainteresowanie wśród psychologów zajmujących się diagnozą psychologiczną. Według S. Gerstmann "podmiotem diagnozy psychologicznej jest /.../ jednostka uwikłana w splot związków i zależności swoich codziennych działań, realizująca cele, rozwiązująca zadania i problemy codziennego życia"¹². Jednocześnie autor krytycznie ustosunkowuje się do diagnozy typologicznej i nozologicznej, wszak są one pozasytuacyjne¹³.

M. Susułowska zwraca uwagę, że mało docenianym w diagnozie zagadnieniem jest problem percepcji własnej sytuacji życiowej, która często nie posiada odpowiednika w obiektywnym stanie rzeczy. Dlatego aby zrozumieć zachowanie człowieka należy poznać ocenę sytuacji pacjenta, dokonaną przez niego samego¹⁴.

A. Lewicki dużą rolę w genezie zaburzeń zachowania upatruje w sytuacji człowieka. Według tego autora wpływ sytuacji na zachowanie może być różny, ale ich rola jest zawsze bardzo istotna, a zwłaszcza wtedy gdy mają one charakter sytuacji trudnych¹⁵. Dlatego też Lewicki preferuje metody kliniczne, umożliwiające ustalenie aktualnego "obrazu klinicznego" pacjenta. Autor pisze, że porównując ze sobą różne formy zachowania badanego w rozmaitych sytuacjach, możemy określić kierunek jego zainteresowań, hierarchię wartości /na czym mu przede wszystkim zależy/, lęki i obawy, typowe dla niego sposoby zachowania w sytuacjach trudnych /łatwa dezorganizacja/, mechanizmy obronne, nawykowe reakcje nerwicowe itp./, siłę napędu emocjonalnego, a nawet wysunąć pewne hipotezy co do sprawności orientacji w otoczeniu i samorientacji. Zestawiając te typowe dla niego cechy z aktualnymi właściwościami środowiska, możemy ocenić w jakim stopniu jego zaburzenia są uwarunkowane sytuacjami trudnymi, w jakim zaś płyną z wad i defektów osobowości¹⁶.

Obraz kliniczny pacjenta zawierający podane wyżej elementy pokazuje jak człowiek badany zachowuje się, jakie ma problemy życiowe i jak sobie z nimi radzi. Stanowi więc ważne uzupełnienie danych, które można uzyskać licznymi testami standaryzowanymi. Diagnoza sytuacyjna umożliwia wnikliwy opis zachowania człowieka w złożonych sytuacjach życiowych, które jest często sterowane zestawem zmiennych, będących poza pomiarem metodami stan-

daryzowanymi. Dlatego, nie deprecjonując wartości metod standaryzowanych, trzeba dostrzegać ważką wartość pomiaru obrazu własnej sytuacji technikami niestandaryzowanymi.

Autor niniejszego artykułu skonstruował narzędzie badawcze do pomiaru obrazu własnej sytuacji uwarunkowanej inwalidztwem wzroku¹⁷. Doświadczenie zebrane w toku jego konstruowania i wdrożenia, umożliwiły zebranie wielu uogólnień możliwych do wykorzystania także przy próbach jego konstruowania i stosowania w odniesieniu do pełnosprawnych osób. Niektóre z zebranych doświadczeń zostaną tu omówione.

Cele badań obrazu własnej sytuacji

Dla zrozumienia sytuacji człowieka należy odpowiedzieć na pytanie dotyczące:

- opisu układu ważności celów i zadań życiowych, co umożliwi interpretację napływających z otoczenia informacji o stanach otoczenia, ustosunkowaniu się ludzi oraz refleksję nad samym sobą dokonaną przez podmiot;
- oceny struktury układu ważności celów i zadań życiowych ze względu na możliwości psychofizyczne podmiotu. Chodzi tu o odpowiedź na pytanie, na ile podmiot może własne sytuacje istniejące przekształcić w pożądane. Zrozumienie tej relacji umożliwia wniknięcie w znaczenie jakie mają dla danej osoby zdarzenia zachodzące w polu jej sytuacji.

Sposoby konstruowania narzędzia badawczego

Narzędzia badawcze powinny być skonstruowane indywidualnie przez psychologa zajmującego się poradnictwem życia. W skład ankiety - testu powinny wchodzić pytania otwarte oraz opisy sytuacji życiowych, w których realnie znaleźli się ludzie, a zadaniem badanego jest interpretacja tych sytuacji, opis ich zachowania się wraz ze szczegółowym uzasadnieniem motywów postępowania. Na przykład w ankiecie - teście skonstruowanym dla badania obrazu własnej sytuacji uwarunkowanej inwalidztwem wzroku znajdują się m.in. następujące pytania:

*2. Jakie masz największe pragnienia, których nie możesz zrea-

lizować z powodu braku wzroku?"

"3. Z którymi następstwami inwalidztwa wzroku jest ci się najtrudniej pogodzić?"

"10. Słuchaj uważnie! Pewien niewidomy podczas rozmowy towarzyskiej stwierdził: "Jestem niczym innym jak ułomną, upośledzoną jednostką, która wiecznie opłakuje swoją stratę".

Czy twoim zdaniem taki pogląd na inwalidztwo wzroku reprezentuje wielu niewidomych?

Czy osobiście podzielasz pogląd tego niewidomego? Dlaczego?"

"14. Słuchaj uważnie! Izabela, młoda niewidoma kobieta opowiada: "Siedziałam na ławce w parku. Po kilku minutach jakaś kobieta podeszła do mnie i zapytała: Czy mogę usiąść? Odpowiedziałam: Bardzo proszę".

Po kilku minutach obustronnego milczenia, podczas którego wyraźnie czułam, że na mnie patrzy i o mnie myśli, zdecydowałam się przenieść do innej części parku. Kiedy wstałam pytanie: - Proszę pani, gdzie pani chce pójść. Ja panią odprowadzę. Cały czas o pani myślałam".

Jak zareagowała Izabela na chęć służenia pomocą ze strony widzącej kobiety?

Czy twoim zdaniem takie lub podobne sytuacje mają często miejsce?

Jak odczuła tę sytuację Izabela?

Dlaczego tak odczuła?

Przytoczone wyżej tematy do rozmów wskazują, że niektóre /np. 2 i 3/ mają charakter pytań otwartych; zaś inne /np. 10 i 14/ są typowymi opisami sytuacji o charakterze p r o j e k c y j n y m. Często niezręcznie jest mówić wprost o sobie. Znacznie łatwiej wypowiadamy się na tematy innych. Jeśli jednak ich problemy są nam bardzo bliskie, jeśli przeżyliśmy podobne sytuacje, to w naszych wypowiedziach jest wtedy zawarte całe nasze dotychczasowe doświadczenie. Techniki projekcyjne cieszą się dużym uznaniem wśród psychologów. Wprawdzie materiał uzyskany drogą technik projekcyjnych jest trudny do uporządkowania i interpretowania, to jednak są one bardzo wartościowym narzędziem w ręku doświadczonego psychologa. Zdaniem J. Rem-

bowskiego "... stosowanie technik projekcyjnych nie jest łatwe i chociaż badają one ograniczony tylko zakres zachowania, mają one tę przewagę nad innymi sposobami badań, że tworzą stosunkowo łatwe warunki do obserwacji osób badanych i rejestracji ich spontanicznych reakcji, pozwalając przy tym na systematyzację bądź punktację uzyskanego w badaniach materiału, pochodzącego z "wnętrza" osoby. Materiał ten jest porównywalny z wynikami badania innych osób"¹⁸. Ważnym źródłem sukcesu psychologa konstruującego ankietę - test do badania obrazu własnej sytuacji, jest trafność w doborze sytuacji życiowych wokół których prowadzone są rozważania badanego.

Osoby badane często nie mówią wprost o swojej sytuacji lecz pośrednio. Psycholog analizując zachowanie badanego wnosi o jego sytuacji. Dysponuje więc danymi bezpośrednimi i pośrednimi. Dane bezpośrednie to opis własnej sytuacji istniejącej, zaś pośrednie to różne reakcje emocjonalne i ekspresyjne dostępne do obserwacji w toku rozmowy, a także opis prawdopodobnego zachowania własnego w tych sytuacjach. W oparciu o opis tego zachowania, psycholog dysponuje dodatkowymi danymi, tj. analizując prawdopodobne zachowanie badanego rozważa jego zgodność z percypowaną własną sytuacją. Dzięki temu psycholog może dokonać oceny, czy zachowanie badanego jest adekwatne do sytuacji i czy jest ono skuteczne ze względu na dobro własne i innych.

Warunki prowadzenia badań

Badania za pomocą ankiety należy prowadzić według reguł właściwych rozmowie psychologicznej. S. Gerstmann¹⁹ i Z. Paleski²⁰ są autorami cennych rozważań dotyczących sposobów prowadzenia rozmowy i wywiadów, jako metod zbierania danych o zachowaniu się człowieka.

Dlatego chciałbym jedynie podkreślić ich sugestię, aby rozmowa psychologiczna przebiegała przede wszystkim w całkowicie swobodnej atmosferze i była wymianą poglądów między badającym a osobą badaną. Pytania zawarte w ankiecie - teście są tematyczne i stanowią tylko punkt wyjścia do rozmowy. Powtarzających się pytań "dlaczego" nie stawiamy w podanej formie, lecz w innej - opiso-

wej, w zależności od treści rozmowy, wytworzonego kontaktu intelektualnego i emocjonalnego, motywacji do dyskusji itp.

Podczas rozmowy badający powinien nie tylko koncentrować się na treściach wypowiedzi, lecz również systematycznie prowadzić obserwację zewnętrznego zachowania się badanego, a zwłaszcza reakcji ekspresyjnych, poziomu pobudzenia emocjonalnego oraz swoistości reakcji emocjonalnych. Zgodnie z obserwacjami R. Woodwortha i H. Schlosberga²¹ zmiany somatyczne organizmu pod wpływem emocji są bardzo zróżnicowane i zindywidualizowane. Jest to więc dobra okazja do ich poznania.

Szczególnie ważnym warunkiem uzyskania od badanego cennych i prawdziwych informacji jest skuteczny kontakt intelektualny i emocjonalny między pacjentem a psychologiem. U jego podstaw leży jednak wzajemne z a u f a n i e. Jego wykładnikiem jest wzajemna obiektywna, rzeczowa, a zarazem życzliwa postawa. Zaufanie pacjenta wzbudza zwłaszcza ten terapeuta, który potrafi wczuć się w przeżycia pacjenta. Jest to nie tylko warunek postawienia dobrej diagnozy, ale również stanowi jednocześnie element terapii.

Zdaniem H. Pery rozmowa terapeutyczna powinna wobec wypowiedzi pacjentów spełniać następujące wymogi: terapeuta winien dysponować czasem, powinien słuchać z uwagą, brać poważnie sprawę pacjentów, być blisko ale nie narzucać się, unikać sloganów i frazesów, szukać wspólnie z pacjentem odpowiedzi na nurtujące problemy²². A zatem jedną z ważnych umiejętności terapeuty jest prowadzenie rozmowy diagnostyczno-terapeutycznej. Z powyższą umiejętnością i stosunkiem do pacjenta łączy się problem utrzymywania kontaktu z nim poprzez umiejętność komunikowania się.

K. Jankowski wiele uwagi poświęcił przyczynom zaburzeń w k o m u n i k o w a n i u s i ę. Mylne przypuszczenia na temat intencji terapeuty i fałszywe ocenianie samego siebie, umiejętność przeanalizowania i przekazania trafnych i rzetelnych komunikatów pacjentom, niedocenianie bezsłownych form komunikowania się oraz niezaspokojenie ludzkiej potrzeby kontaktu z innymi, to główne przyczyny zaburzeń komunikowania się, a w następstwie i braku wzajemnej akceptacji. Nie przypadkowo autor konkluduje, że fundamentalne znaczenie w działalności lekarskiej

ma wzbudzenie u pacjenta uczucia, że lekarz go akceptuje takim jakim on jest, pomimo wad, ułomności, inwalidztwa²³. Powyższą uwagę można z powodzeniem odnieść także do interakcji psycholog - pacjent. Bowiem naturalną konsekwencją poczucia bliskości psychicznej jest wytworzenie na zasadzie empatii pozytywnych ustosunkowań do psychologa, a więc gotowość do poddania się jego wpływom i współdziałania z nim.

Innym elementem wpływającym na rodzaj treści uzyskanych od badanego są warunki zewnętrzne, w których dochodzi do interakcji między psychologiem a pacjentem. Chodzi tu przede wszystkim o okoliczności, w których wystąpił kontakt /wezwanie urzędowe, obopólna umowa, korytarz, gabinet, obecność innych czy w "cztery oczy" itp./. Ważne, aby kontakt terapeuty z pacjentem nie miał charakteru formalnego, aby miejsce spotkania tworzyło nastrój neutralności i pogody. Dialog, wymiana poglądów i rozmowa są znacznie korzystniejsze aniżeli wywiad, instrukcje, polecenia.

Uwagi końcowe

Przedstawione w artykule cele poradnictwa życia są komplementarne wobec tych, które zostały sformułowane przez H. Kaję i A. Klimentowskiego²⁴. Sformułowano je jednak w oparciu o pojęcie sytuacji człowieka. Rozwiązywanie i generowanie sytuacji jest treścią życia każdego człowieka. Teoretyczną podstawą zbierania informacji o sytuacjach człowieka jest model zachowania sformułowany przez T. Tomaszewskiego²⁵. Można go ująć w formule:

$$S T p \quad Z \quad /S - O - R/ W \quad S T_k$$

$S T p$ oznacza sytuację początkową człowieka, zaś połączenie $S T p - S T_k$ oznacza ciąg zdarzeń, który prowadzi od sytuacji początkowej $/S T p/$, która stała się podstawą zadania $/Z/$ do sytuacji końcowej $/S T_k/$, która została zaprojektowana, jako realizacja zadania i wynik działalności celowej. Oznacza to, że w biegu życia i stale zmieniającej się sytuacji człowieka zostają wypracowane zadania ukierunkowane na wynik. Zadania są ukła-

dem odniesienia ze względu na który odczytywany jest sens zdarzeń zachodzących w otoczeniu człowieka. Zdarzenia te są bodźcami/S/ wywołującymi określone reakcje/R/. "Właśnie taka - pisze T. Tomaszewski - zadaniowa interpretacja zachodzących zdarzeń sprawia, że reakcje człowieka na te zdarzenia dokonują się nie odpowiednio do ich cech fizycznych, które są względnie stałe, lecz do ich znaczenia, które może być bardzo zmienne, ponieważ podobne zdarzenia mogą mieć w różnych sytuacjach zupełnie inny sens"²⁶. Symbol U oznacza czynniki wewnętrzne człowieka działającego. Dlatego dane o obrazie własnej sytuacji człowieka można zebrać nie tylko analizując, jak podmiot ją percypuje, ale i z tego, jak ją rozwiązuje. Dzięki podwójnym danym, opis obrazu sytuacji człowieka, jest bardziej pełny i w istotny sposób pogłębiony.

PRZYPISY:

- ¹H. Kajá: Wprowadzenie w problematykę poradnictwa życiowego, "Studia Psychologiczne", Zeszyt 1, Bydgoszcz WSP 1979, s. 13
- A. Klimentowski: Znaczenie psychologicznej analizy systemu wartości dla teorii i praktyki poradnictwa życiowego, Studia Psychologiczne, Zeszyt 1, Bydgoszcz WSP 1979
- ²ibidem, s. 13 - 14
- ³ibidem, s. 15
- ⁴T. Tomaszewski: Człowiek i otoczenie, /W:/ Psychologia, red. T. Tomaszewski: Warszawa PWN, 1975, s. 20
- ⁵T. Tomaszewski: Człowiek jako podmiot i człowiek jako przedmiot. /W:/ Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości, red. J. Reykowski, O. Owczynnikowa, K. Obuchowski, Ossolineum, 1977, s. 67
- ⁶T. Tomaszewski: op.cit., 1975, s. 20
- ⁷T. Tomaszewski: "Z pogranicza psychologii i pedagogiki", Warszawa PZWS, 1970, s. 176

- ⁸ Mam tutaj na myśli treści dotyczące teorii czynności zawarte w następujących publikacjach:
- T. Tomaszewski: Wstęp do psychologii, Warszawa PWN, 1963
 - T. Tomaszewski: /red./ Psychologia, Warszawa PWN, 1975
 - T. Tomaszewski: op.cit., s. 1977
 - T. Tomaszewski: op.cit., 1970
 - I. Kurcz i J. Reykowski /red/: Studia nad teorią czynności ludzkich. Warszawa PWN, 1975
- ⁹ T. Tomaszewski: Aktywność człowieka /W:/ Psychologia jako nauka o człowieku, Maruszewski M., Reykowski J., Tomaszewski T., Warszawa, Książka i Wiedza 1967 s. 267 - 269
- Paluszkiewicz L.: Psychologia inżynierska /W:/ Psychologia pracy /red./ X.Gliszczyńska Warszawa PWN, 1979, s. 46
- ¹⁰ T. Tomaszewski: op.cit., 1963, s. 122
- ¹¹ H. Selye: Stres okiełzany, Warszawa PIW, 1977
- ¹² S. Gerstmann: Podstawowe założenia diagnozy psychologicznej, /W:/ Diagnoza psychologiczna w poradnictwie i rehabilitacja /red./ K. Klimasiński, Min. Ośw. i Wych. oraz PTP Oddział Kraków, Warszawa 1979, s. 2
- ¹³ ibidem, s. 2 - 7
- ¹⁴ M. Susułowska: Struktura i funkcja diagnozy psychologicznej, /W:/ Diagnoza psychologiczna w poradnictwie i rehabilitacja /red./ K. Klimasiński, Min. Ośw. i Wych. oraz PTP Oddział Kraków, Warszawa 1979, s. 7 - 13
- ¹⁵ A. Lewicki: Psychologia kliniczna w zarysie, /W:/ Psychologia kliniczna /red./ A. Lewicki, Warszawa PWN, 1969, s. 35 - 54
- ¹⁶ ibidem, s. 88
- ¹⁷ R. Ossowski: O metodzie poznawania obrazu własnej sytuacji uwarunkowanej inwalidztwem, "Problemy Rehabilitacji Zawodowej", Kwartalnik, nr 2, 1980
- ¹⁸ J. Rembowski: Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży, Warszawa PWN, 1975, s. 5 - 39
- ¹⁹ S. Gerstmann: Rozmowa i wywiad w psychologii wychowawczej,

/W:/ Materiały do nauczania psychologii /red./ L. Wołoszynowa, Seria III, t. 2, Warszawa PWN, 1973

- ²⁰Z. Paleski: Zastosowanie rozmowy i wywiadu w badaniach psychologicznych, /W:/ Materiały do nauczania psychologii /red./ L. Wołoszynowa, Seria III, t. 2, Warszawa PWN, 1973
- ²¹R. Woodworth; H. Schlosberg: Psychologia eksperymentalna, T. 1, Warszawa PWN, 1963
- ²²H. Pera: Sam nie podołam, /W:/ Sens choroby, sens śmierci, sens życia /red./ H. Bortnowska, Kraków PAX, 1980, s. 192
- ²³H. Jankowski: Człowiek i choroba, Warszawa PWN, 1975, s. 180 - 187
- ²⁴H. Kaja, op.cit., 1979 oraz A. Klimentowski, op.cit., 1979
- ²⁵T. Tomaszewski, op.cit., 1977, s. 66 - 72
- ²⁶T. Tomaszewski, tamże, s. 71

POSSIBILITIES OF APPLYING THE DIAGNOSIS OF SELF - SITUATION
IMAGE FOR THE PURPOSES OF LIFE GUIDANCE

Summary

The paper presents the usefulness of the self - situation image studies for the purposes of life guidance. The idea of an individual's situation as formulated by T. Tomaszewski has been discussed, as well as the importance of the diagnosis of self - situation image, the ways of constructing research tools for its measuring, and conditions under which the research should be conducted.

ВОЗМОЖНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ДИАГНОЗА ИЗОБРАЖЕНИЯ СОБСТВЕННОГО
ПОЛОЖЕНИЯ ДЛЯ ЦЕЛЕЙ КОНСУЛЬТАЦИИ ПО ВОПРОСАМ ЖИЗНИ

Резюме

В статье обосновывается значение исследований изображения собственного положения для целей консультации по вопросам жизни. Описываются концепция положения человека в понимании Т. Томашевского, значение диагноза изображения собственного положения, способы конструирования методов исследований для описания этой ситуации, а также обсуждаются условия, в которых должны проводиться исследования.